

- mozhyvosti dlya rozvytku pedahohichnoyi osvity i praktyky [Adult education in Ukraine: new opportunities for the development of pedagogical education and practice]. *Naukove zabezpechennya rozvytku osvity v Ukrayini: aktual'ni problemy teorii i praktyky (do 25-richchya NAPN Ukrayiny)* – *Scientific support of education development in Ukraine: current issues of theory and practice (to the 25th anniversary of the NAPS of Ukraine)*, 267-275. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709266> [in Ukrainian].
- Oliynyk, V. (2001). Dystanciynе navchannya v pislyadyplomnii pedagogichnii osviti: organizatsiyno-pedagogichny aspekt: *navch.posibnyk* [Distance studies in retraining pedagogical education: organizationally-pedagogical aspect]. K.: CIPPO, 148 [in Ukrainian].
- Ortynskiy, V.L. (2009). Pedagogika vyshoi shkoly: navchal'nyy posibnyk [Pedagogics of high school]. K.: Tsentр uchbovoyi literatury. 472. [in Ukrainian].
- Pislyadyplomna pedagogichna osvita Ukrainy: suchasnist i perspektivy rozvytku: nauk.-metod. posibnyk za zag. Red. V. Oliynyka, L. Danylenka. [Retraining pedagogical education of Ukraine: contemporaneity and prospects of development]. K., Milenium, 2005. 230 [in Ukrainian].
- Pro shvalennya Konceptcii realizacii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannya zagalnoi serednioi osvity «Nova Ukrainska Shkola» na period do 2029 roku [About approval of Conception of realization of public policy in the field of reformation of universal middle education «New Ukrainian School» on a period 2029 to]. (2016). *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 grudnia 2016 r. № 988-p* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n2> [in Ukrainian].

УДК 374.7

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(20\).2021.101-108](https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.101-108)

Котирло Тамара Володимирівна – старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Kotyrlо Tamara – Senior Researcher of the Andragogy Department of the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adults Education of the NAES of Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3256-5749>

E-mail: kot_toma@ukr.net

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. Автором оглядової статті проаналізовано актуальні дослідження щодо професіоналізації педагогічного персоналу закладів вищої освіти в Україні. Наведено погляди дослідників щодо сутності

професіоналізації андрагогів (як різнорівневе й багатоступінчасте явище (первинна і вторинна професіоналізація); як процес формування об'єктивної і суб'єктивної готовності до професійної діяльності; як складний конструкт, у структурі якого виокремлено певні модули). Особливу увагу приділено професіоналізації як соціальному процесу, що обумовлено соціальною спрямованістю змісту професійної діяльності викладача закладу вищої освіти.

Наголошено на можливостях професіоналізації в умовах формальної і неформальної освіти. Схарактеризовано сутність і значення самоосвіти педагогічних і науково-педагогічних працівників для особистісно-професійного зростання. Акцентовано увагу на актуальних проблемах професіоналізації педагогічного персоналу закладів вищої освіти, обґрунтовано шляхи їх вирішення у системі вищої освіти.

Окреслено основні компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників (ключові, загальнофахові та спеціально-фахові). Зазначено, що розвиток професійних компетентностей педагогічного персоналу закладів вищої освіти забезпечує цілеспрямоване, правильно організоване управління як освітнім процесом, так і процесом саморозвитку та самовдосконалення викладача. Наголошено, що зростання ролі викладачів-професіоналів у сфері вищої освіти є нагальною потребою для входження України в європейський освітній простір.

Проаналізовано тенденції професіоналізації педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих у контексті андрагогічного підходу. Приділено увагу висвітленню питань, пов'язаних із організацією та змістом професійної підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих.

Ключові слова: освіта дорослих; заклад вищої освіти; педагогічний персонал; професіоналізація; професійний розвиток; формальна освіта; неформальна освіта.

Kotyrla Tamara

PROFESSIONALIZATION OF PEDAGOGICAL STAFF OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: PROBLEMS AND WAYS TO OVERCOME

Abstract. The author of the review article analyzes the current researches on the professionalization of pedagogical staff of the higher education institutions in Ukraine. There are presented researchers' views on the essence of the professionalization of andragogues (as a various levels and multi-stage phenomenon (primary and secondary professionalization); as a process of forming objective and subjective readiness for the professional activity; as a complex construct in the structure of which certain modi are distinguished). Particular attention is paid to the professionalization as a social process, due to the social orientation of the content of the professional activities of teachers in the higher educational institutions.

There is emphasized on the possibilities of professionalization in the conditions of formal and non-formal education. The essence and significance of self-

education of pedagogical and scientific-pedagogical workers for personal and professional growth are characterized. It is focused on current problems of the professionalization of pedagogical staff of the higher institutions; the author has substantiated the ways to solve these problems in the higher education system.

The main competencies of pedagogical and scientific-pedagogical workers (key, general- professional and special-professional) are outlined. It is noted that the development of professional competencies at the pedagogical staff of higher education institutions provides purposeful, properly organized management of both the educational process and the process of self-development and self-improvement of the teachers. It was emphasized that the growing role of professional teachers in the field of higher education is an urgent need for Ukraine's entry into the European educational space.

The trends of the professionalization of pedagogical staff in the field of adult education in the context of andragogical approach are analyzed. Attention also is paid to the issues related to the organization and content of the professional training of pedagogical staff in the field of adult education.

Key words: *adult education; higher education institution; pedagogical staff; professionalization; professional development; formal education; non-formal education.*

Постановка проблеми, її актуальність. Стратегічний напрямок соціального розвитку нашої країни вимагає від суспільства нових висококваліфікованих суб'єктів професійної діяльності у всіх сферах, зокрема у освітній, які є носіями новітніх знань. На сучасному етапі перетворень, які відбуваються у вищій школі, професійний розвиток педагогічного персоналу закладів вищої освіти (ЗВО) розглядається нами як одна з основних складових їх професійної діяльності, адже саме безперервний процес оволодіння особистістю новими професійними якостями, її здатність до саморозвитку та самореалізації сприяють удосконаленню професійної компетентності викладача.

Педагогічні й науково-педагогічні працівники передусім покликані сприяти якісним перетворенням в освіті. Як зазначено у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016), в Україні потрібно забезпечити стійкий фокус освітньої політики на педагогічній і науково-педагогічній освіті та розвитку кадрового потенціалу у цій сфері. ключових проблемах, концептуальних засадах реформування тощо.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Для розкриття сутності нашого дослідження значний інтерес становлять праці науковців з таких проблем: професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та особистісного розвитку дорослих (О. Аніщенко, О. Баніт, О. Боднар, М. Братко, О. Василенко, Г. Єфремова, С. Зінченко, Т. Калюжна, М. Кириченко, Л. Лук'янова, С. Мірошник, М. Скрипник, Т. Сорочан, С. Толочко та ін.); питання розкриття поняття «професіоналізація» (Є. Єфремов, В. Лапшина, І. Мельничук, Т. Новіков, Ю. Приходько, О. Чала, В. Юрченко та ін.); вивчення зарубіжного досвіду

підготовки педагогів вищої школи та його інтеграції в освітній простір України (Н. Авшенюк, А. Василюк, А. Вознюк, М. Гуляєва, М. Дернова, Г. Корчова, Л. Лебедик, Л. Лук'янова, М. Руденко, В. Швидун та ін.). Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо проблеми професійного та особистісного розвитку дорослих, недостатньо розкритим залишається питання професіоналізації педагогічного персоналу закладів вищої освіти.

Метою статті передбачено здійснити аналіз проблем професіоналізації педагогічного персоналу закладів вищої освіти і шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті 59 закону України «Про освіту» зазначається, що професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання (Закон України «Про освіту», 2019).

У науковому дискурсі поняття «професіоналізація» асоціюється з професійним розвитком, процесом оволодіння професією, становленням професіонала. Професіоналізація – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність (Приходько, Юрченко, 2012).

Як свідчить дослідження Т. Сорочан, процес професіоналізації включає вибір професії як сфери діяльності з урахуванням власних можливостей щодо опанування професії, її фахових, специфічних особливостей, етичних норм, а також передбачає формування професійної самосвідомості та професійної культури, які є основою професіоналізму (Сорочан, 2017).

Дослідниця В. Лапшина визначає професіоналізацію як процес, в результаті якого у працівника формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до професійної діяльності, психологічний аспект якого відбитий у понятті «професійний розвиток», характеризує становлення професійної самосвідомості, розвиток внутрішніх особистісних структур працівника (Лапшина, 2005).

І. Мельничук визначає професіоналізацію як різнорівневе і багатоступінчасте явище, виділяючи первинну і вторинну професіоналізацію. Первинна професіоналізація безпосередньо пов'язана із професійною освітою, метою і результатом якої є становлення фахівця. Вторинна професіоналізація передбачає подальше формування фахової майстерності на основі творчого підходу до здійснення трудової діяльності, тобто реалізації професійного досвіду і наявності потреби в самоактуалізації (Мельничук, 2012).

М. Гуляєва розкриває поняття «професіоналізація» як досягнення певного рівня компетентності, поведінки і дій окремих осіб. Орієнтовні

рамки для індивідуальної професіоналізації забезпечуються такими поняттями як база знань, представлена професійними організаціями, навчальні курси, стандарти і критерії відповідних професійних дій, етичні ідеї тощо (Гуляєва, 2021).

Нам імпнують обгрунтовані Г. Бороновою та Н. Прусовим три стадії професіоналізації фахівців: первинне становлення – освоєння необхідних для професійної діяльності навичок, знань, умінь; стадія досвідченості – ефективна робота фахівця та навчання більш молодих фахівців через власний досвід; стадія експертності – авторитетність фахівця через продукування певних норм і цінностей професії (Боронова, Прусова, 2010).

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок про те, що професіоналізація педагогічного персоналу – це процес становлення особистості викладача-фахівця, що включає вибір педагогічної професії як сфери діяльності, в результаті якого у педагогічного працівника формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до професійної діяльності.

Головними проблемами професіоналізації педагогічного персоналу є: криза традиційних підходів до професійної підготовки професіоналів вищої кваліфікації в системі вищої освіти; конструювання оновленої мережі закладів вищої освіти шляхом ліквідації, об'єднання або приєднання, що призводить до відтоку професіоналів за кордон; зниження загальноосвітнього рівня випускників шкіл, що значно зменшує можливості викладача у підготовці висококваліфікованих кадрів; відсутність мотивації до саморозвитку та самовдосконалення.

Ще однією з відомих проблем освіти є відрив отриманих знань від реальної практики. Сьогодні не настільки важливий обсяг засвоєної інформації, скільки вміння її розуміти, знаходити, вибирати головне, систематизувати, використовувати для вирішення професійних задач (В. Базелюк, 2017).

На особистісному рівні наявність потреби в освіті передбачає збагачення новими знаннями, визначає професійне та особисте зростання, уможливує соціалізацію, самореалізацію, а також формує спосіб життя. Освітні потреби відіграють значну роль у процесі самоствердження людини, процесі пізнання, визначають вектор цільових настанов, формують низку соціально важливих якостей особистості (Лук'янова, 2018, с. 25).

Розроблений Т. Боровою зміст професійного розвитку науково-педагогічних працівників включає три рівні компетентності. Перший рівень компетентності містить ключові (багатопрофільні) компетенції, які спираються на діяльнісні процеси і виявляються в контексті структури педагогічної діяльності. Другий рівень – загальнофахові компетентності, що визначаються когнітивними, діяльнісними компетенціями, професійно-психологічними позиціями й установками науково-педагогічних працівників.

Третій рівень – спеціально-фахові компетентності, які розкриваються через специфічні компетенції конкретної спеціальності і характеризуються здатністю фахівців використовувати спеціальні знання та вміння у процесі професійної діяльності (Борова, 2017).

Педагогічна освіта спрямована на підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, їх професійний розвиток. За М. Скрипник, зростання ролі спеціалістів вищої кваліфікації зумовлено такими потребами: когнітивними, методологічними змінами у науці другої половини ХХ ст.; оновленням науково-педагогічних кадрів у вищій школі; мотивації випускників вищої школи до неперервної педагогічної освіти та отримання наукового ступеня (Скрипник, 2013, с. 166).

За Т. Сорочан (Сорочан, 2017), науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти у своїй професійній діяльності стають андрагогами, оскільки студентство визнається дорослою, соціально зрілою спільнотою. Вона акцентує увагу на певних модусах, якими визначається професіоналізація андрагогів: *модус вибору* визначає можливості свідомого вибору суб'єктами взаємодії (андрагогами та дорослими, які навчаються) ціннісних засад, змісту, форм, методів навчання, а також способів встановлення його результатів; *модус соціального впливу* акцентує необхідність розвитку професійної самосвідомості андрагога; *модус діяльності* розкриває закономірності розвитку професіоналізму діяльності андрагога; *модус перспектив і трансформацій* відкриває можливості особистісного і професійного розвитку андрагога; *модус циклічності* орієнтує професійну діяльність андрагога на врахування змінваності певних періодів в освіті дорослих.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, професіоналізація педагогічних і науково-педагогічних працівників є обов'язковою складовою їх професіоналізму, що дозволяє реалізувати у своїй роботі професійні знання, вміння та навички, а також сприяє самовдосконаленню та саморозвитку задля підвищення професійного рівня, трудової мобільності, посилення конкурентоспроможності на ринку праці.

Підводячи підсумки, наголосимо на тому, що для вирішення окреслених у статті проблем професіоналізації педагогічного персоналу закладів вищої освіти потрібно: оновлювати підходи до професійної підготовки професіоналів вищої кваліфікації в системі педагогічної освіти; проводити оновлення мережі закладів вищої освіти з урахуванням конкурентоспроможності закладу на ринку праці та наявності наукових шкіл, які забезпечують стабільне професійне зростання персоналу в інституціях; керівникам ЗВО мотивувати підлеглих шляхом створення умов для професійного розвитку – підґрунтя самовдосконалення, саморозвитку.

Серед перспективних напрямів подальших досліджень виокремлюємо вивчення зарубіжного досвіду професіоналізації педагогічного персоналу ЗВО.

Список використаних джерел

- Базелюк, В.Г. (2017). Виклики та перспективи освіти дорослих в Україні, 8. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711097/1/Bazeliuk.pdf>
- Борова, Т. (2017). Особливості управління професійним розвитком викладачів вищих навчальних закладів. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології*, К.: ЦІППО, 314.
- Боронова, Г., Прусова, Н. (2010). Психологія праці. *Конспект лекцій*. URL: <https://cutt.ly/yYjQsXo>
- Гуляєва, М.М. (2021). Професійна підготовка андрагогів в університетах Німеччини. *Дис. канд. пед. наук*, Київ, 51.
- Закон України «Про освіту». (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Лапшина, В. (2005). Професіоналізація: сутність та структура поняття, 54-58. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/04/54-58__no-2-3__vol-7__2005__UKR.pdf
- Лук'янова, Л. (2018). Аналіз освітніх потреб сучасного вчителя у контексті професійного і особистісного розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Педагогіка та психологія*, 2(8), 25. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718421/1/7.pdf>
- Мельничук, І.М. (2012). Методологічний аналіз професіоналізації майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі. *Медична освіта*, 1, 11. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621636.pdf>
- Приходько Ю.О., Юрченко В.І. (2012). Психологічний словник-довідник (навчальний посібник). URL: <https://cutt.ly/JYhvm1K>
- Сорочан, Т. (2017). Модуси професіоналізації андрагогів у контексті суспільства, яке навчається. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології*, К.: ЦІППО, 11.
- Скрипник, М.І. (2013). Дослідження проблем професіоналізму науково-педагогічних працівників у андрагогії. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*, 15, 165-177.

References (translated and transliterated)

- Bazeliuk V.Gh. (2017). Vykylyky ta perspektyvy osvity doroslykh v Ukraini [Challenges and prospects of adult education in Ukraine], 8. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711097/1/Bazeliuk.pdf> [in Ukrainian].
- Borova, T. (2017). Osoblyvosti upravlinnja profesijnym rozvytkom vykladachiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Features of professional development management of teachers of higher educational institutions]. *Profesijnij rozvytok fakhivciv u systemi osvity doroslykh: istorija, teorija, tekhnologhiji – Professional development of specialists in the system of adult education: history, theory, technologies*, K.: CIPPO, 314 [in Ukrainian].
- Boronova, Gh., Prusova, N. (2010). Psykhologhija praci [Psychology of labor]. *Konspekt lekcij – Lecture notes*. URL: <https://cutt.ly/yYjQsXo> [in Ukrainian].
- Ghuljajeva, M.M. (2021). Profesijna pidghotovka andragoghiv v universytetakh Nimechchyny [Professional training of andragogues in German

- universities]. *Dys. kand. ped. nauk*, Kyjiv, 51 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (2017). [Law of Ukraine «On Education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Lapshyna, V. (2005). Profesionalizacija: sutnistj ta struktura ponjattja [Professionalization: the essence and structure of the concept], 54-58. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/04/54-58__no-2-3__vol-7__2005__UKR.pdf [in Ukrainian].
- Luk'janova, L. (2018). Analiz osvitnikh potreb suchasnogho vchytelja u konteksti profesijnogho i osobystisnogho rozvytku [Analysis of the educational needs of modern teachers in the context of professional and personal development]. *Naukovyj visnyk Mukachivskogho derzhavnogho universytetu. Serija Pedagoghika ta psykhologhija – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series Pedagogy and Psychology*, 2(8), 25. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718421/1/7.pdf> [in Ukrainian].
- Meljnychuk, I.M. (2012). Metodologhichnyj analiz profesionalizaciji majbutnjogho medychnogho pracivnyka u vyshhomu navchalnomu zakladi [Methodological analysis of the professionalization of the future medical worker in higher education]. *Medychna osvita – Medical education*, 1, 11. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621636.pdf> [in Ukrainian].
- Prykhodjko Ju.O., Jurchenko V.I. (2012). Psykhologhichnyj slovnyk-dovidnyk (navchalnyj posibnyk) [Psychological dictionary-reference book (textbook)]. URL: <https://cutt.ly/JYhvm1K> [in Ukrainian].
- Sorochan, T. (2017). Modusy profesionalizaciji andragoghiv u konteksti suspiljstva, jake navchajetsja [Modes of professionalization of andragogues in the context of the learning society]. *Profesijnyj rozvytok fakhivciv u systemi osvity doroslykh: istorija, teorija, tekhnologhiji – Professional development of specialists in the system of adult education: history, theory, technologies*, K.: CIPPO, 11 [in Ukrainian].
- Skrypnyk, M.I. (2013). Doslidzhennja problem profesionalizmu naukovopedagoghichnykh pracivnykiv u andragoghici [Research of problems of professionalism of scientific and pedagogical workers in andragogy]. *Naukovi zapysky Kyjivskogho universytetu turyzmu, ekonomiky i prava. Serija: filosofysjki nauky – Scientific notes of Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: philosophical sciences*, 15, 165-177 [in Ukrainian].